

Богдалина Братанова¹

**ТВОРЧЕСТВОТО НА ХУДОЖНИКА БОРИС ДЕНЕВ ЗА РУБРИКАТА
„НАШИЯТ ДНЕВНИК“ НА ВЕСТНИК „СЛОВО“ ОТ 30-ТЕ
И НАЧАЛОТО НА 40-ТЕ ГОДИНИ НА ХХ ВЕК
(По повод 140 години от рождението на твореца)**

Bogdalina Bratanova

**THE CREATIVITY OF THE ARTIST BORIS DENEV FOR THE „OUR DIARY“
SECTION OF THE „SLOVO“ NEWSPAPER FROM THE 30’S
AND THE EARLY 40’S OF THE XX CENTURY
(On the occasion 140th anniversary of the author’s birth)**

Abstract: Among the significant figures of our cultural and artistic history from the first half of the 20th century, the great Veliko Tarnovo artist Boris Denev (1883–1969) stands out – a prominent master of landscapes, of numerous military sketches, studies and countless drawings. Against the multiple and diverse fields in which he appeared during his life, his works, revealed on the pages of our periodicals published until the Second World War, remain out of the researcher’s attention today. “Slovo” newspaper (1922–1944) was among the longest-running Sofia dailies publications, with a significant role in the life of the intelligentsia. It was to it that Denev dedicated a significant part of his creative life for more than a decade. The object of examination in the text is his writing and at the same time his artistic work for the newspaper column “Our Diary”. Boris Denev’s approach to visualizing his own literary texts is traced. The artist's work is divided into three main thematic groups: nature; war and politics. The texts, accompanied by numerous illustrations, clearly show Denev’s personal attitude to both art and various spheres of life, to which he remained not indifferent throughout his artistic career. Studying the little-known material from the pages of the newspaper “Slovo” and highlighting parallels and interconnections in the text-image relationship would form a completely different picture of the remarkable and unique personality of the artist Boris Denev.

Keywords: Boris Denev, “Slovo” newspaper, applied graphics from the first half of the 20th century, periodicals, illustration, literature, text – image

Изявеният и утвърден художник Борис Денев² (1883–1969) е оставил след себе си голям брой импресионистични творби. Вдъхновението си той черпи от красотата на родината си, пора-

¹ b_bratanova@abv.bg

² **Борис Денев** (1883–1969) е роден на 7 февруари 1883 г. във Велико Търново. Учителства в село Иванча, Търновско (1902), както и в самият Търново (1903–1908). По-късно, за кратко е учител по рисуване и в

ди което често е наричан „поет на българската природа“³. Много от неговите творби са посветени на любимия Търновград и региона, в който остава влюбен през целия си живот и винаги представя с възхвала и романтика.

Макар да е по-добре познат с маслената си живопис, Денев се изявява в полето на илюстрацията, книжното оформление и приложната графика. Той оставя хиляди рисунки, скици, етюди, графики, в различни стилови насоки и техники, заемащи днес съществен дял от неговото художествено наследство. Илюстрира книги, стихосбирки, специализирани издания, поредици, детски книжки. Немалка част от творчеството му в тази област откриваме, прелиствайки някои от утвърдените периодични издания, излизали у нас през 30-те и 40-те години на ХХ век. Именно на техните страници той успява да разгърне друга част от огромния си творчески потенциал. Няма как да не бъде забелязана неговата отдаденост не само на изобразителното изкуство в неговите вариации, но и на писаното слово. Борис Денев активно се занимава с проблеми от различни области: художествена критика, българско и западно изкуство, пътеписи, публицистични статии, фейлетони на социална и злободневна тематика и много други. Не остава безпристрастен и по отношение на политическата ситуация в страната и проявленията на властта като цяло. Съвсем естествено, собствените си текстове художникът да илюстрира със свои и бързи скици и рисунки⁴. Сами по себе си те са изключително интересно и съществено свидетелство, както за висококултурната и разностранната личност на Денев, така и за цялостните нагласи, тенденции и настроения на българската интелигенция в междувоенната епоха. Огромното наследство, което той ни завещава пръснато по страниците на излизалата тогава периодика⁵, все още остава встрани от задълбочения изследователски интерес⁶.

В настоящия текст ще бъде проследена дългогодишната и комплексна работа на Б. Денев за едно от най-утвърдените и влиятелни издания в България, отпечатвано у нас между двете световни войни. Освен големите и авторитетни всекидневници, за които работи художникът, каквито са напр. „Зора“⁷

Първа мъжка гимназия в София (1931 г.). През 1909 г., като самоук художник устройва първата си самостоятелна изложба от пейзажи в Рисувалното училище (днес. Национална художествена академия) в София. В периода 1909–1914 г. учи живопис в Мюнхенската художествена академия при проф. Лео фон Льофтц, Карл фон Маар и Анджело Янк. Прекъсва обучението си в Германия отива на фронта като санитар-доброволец. Преживява няколко войни: Балканската война, Междусъюзническата война, Първа световна война и Втора световна война. В продължение на десет години (1914–1925) работи като военен художник към Министерство на войната, а след напускане длъжността, Денев се отдава на свободна практика. Има над 50 самостоятелни и общи изложби в България и чужбина. След Деветосептемврийския преврат през 1944 г., Денев е арестуван от новата власт заради публикувани фейлетони и прекарва десет месеца в лагери. Обявен е за фашист и изключен от Съюза на българските художници (СБХ). През 1956 г. Борис Денев е възстановен в СБХ, а едва през 1967 г. е напълно реабилитиран и удостоен със званието „Заслужил художник“.

³ Миленов. Изложбата на Борис Денев. // Слово, год. XV, 1937, понеделник 15 март, бр. 4409, с. 1.

⁴ Генова, И. Рисунката и новия интерес към видимостта през 30-те години в българското изкуство. // Проблеми на изкуството. 1996, бр. 1, с. 44–51.

⁵ Виж: Български периодичен печат 1844–1944. Анотиран библиографски указател. Състав. Д. П. Иванчев, т. I А-М, т. II Н-Я, С., 1962.

⁶ Отзиви за неговото творчество през годините пишат Андрей Протич, Андрей Грабар, Никола Мавродинов, Чавдар Мутафов, Александър Божинов, Васил Димов, Сирак-Скитник, Стефан Митов, Васил Захариев, Георги (Жорж) Папазов, Людмил Стоянов, Николай Райнов, Ангел Каралийчев, Никола Балабанов, Кирил Кръстев, Константин Щъркелов, Величко Коларски и много други. Днес изследователи на неговото творчество са: Ирина Михалчева, Весела Христова-Радоева, Ружа Маринска, Ирина Генова, Антон Стайков, Пламен Петров и други.

⁷ „Зора“ (1919–1944) е независим информационен ежедневник. Ред. Данаил Крапчев и Георги Белчев. София, Придв. п-ца. Един от най-големите български всекидневници, излизали до 9 септ. 1944 г. Създаден е от средите на едрия капитал в България и е свързан с началото на демократическата партия, с ВМРО и с антисъветските белогвардейски центрове, които водят борба с управлението на БКП. Със своите статии, информация и други материали от областта на икономиката, политиката и културата, вестникът е единствен представител на идеологията и политиката на българската реакционна буржоазия в периода до

(1919–1944), Мир⁸ (1923–1944) и някои други⁹, именно вестник „Слово“ (1922–1944) е с особено важно присъствие и съществена роля. Той се нарежда сред най-дълго просъществувалите софийски периодични издания, „един от най-добрите български вестници“¹⁰ на който Денев посвещава съществена част от своя живот и творчество. „Слово“¹¹ е реакционно и проправителствено издание с обществено-политически и информационен характер, официално водещо борба срещу БКП и СССР. Неофициално, позицията му е ориентиран в подкрепа на монархията и монархическата власт у нас. Вестникът е сред представителните издания на десния български печат. Появява се няколко години след Първата световна война – през април 1922 г. и продължава да излиза всеки ден до самия преврат на 9 септември 1944 г. Съдържателната тематиката на вестника е широко обхватна: политика и общество, стопанство, икономика и културен живот. Негов създател и първоначален директор е известният дипломат и политик, Александър Греков¹². За кратко на поста го наследява проф. Никола Милев. Впоследствие вестникът е поет от известния български военен, политик, писател и журналист, виден държавник и общественик Тодор Кожухаров¹³, който остава да го ръководи до спирането му от печат през 1944 г. Като изявен общественик, той съумява да

9 септ. 1944. Виж: Български периодичен печат 1844–1944. Аотиран библиографски указател. Състав. Д. П. Иванчев, т. I А-М. С., 1962, с. 341.

⁸ „Мир“ (1894–1944) е орган на Народната партия. Излиза три пъти седмично. Отг. редактор Иван Петков, София п-ца Ив. П. Даскалов. По-късно е орган на Народно прогресивната партия с която Народната партия се слива. От 1920 г. е орган на Обединената народно-прогресивна партия в България. Консервативен, русофилски, а по-късно и англофилски ориентиран вестник. По време на Втората световна война, и в условията на цензурни режими показва тенденция против германската агресия, за антифашистката коалиция (Англия-САЩ-Франция-СССР). Вестникът публикува в течение на 50-годишния си живот разнообразни исторически и литературни материали. Между сътрудниците са: Ив. Вазов, Михайл Маджаров, В. Г. Велчев, А. Страшимиров, А. Карима, Д. Юруков, Ст. Ив. Гешев и др. Виж: Български периодичен печат 1844-1944. Аотиран библиографски указател. Състав. Д. П. Иванчев, т. I А-М. С., 1962, с. 487–488.

⁹ Борис Денев сътрудничи с текстове и илюстрации на няколко вестника. Освен политическите му фейлетони за в. „Слово“ (1922–1944) и „Зора“ (1919–1944), пише и за „Илюстрирана седмица“ (1923–1936), „Напред“ (1926–1929) и някои други издания. Има множество статии посветени на творци, творчеството им, отзиви от изложби, критически анализи и много други.

¹⁰ **Димитров, Пл.** Нереализираният десен проект. Виж: https://members.tripod.com/nie_monthly/nie4_00/grekov.htm, консултирано на 30.11.2023.

¹¹ За в. „Слово“ (1922–1944) виж: Български периодичен печат 1844–1944. Аотиран библиографски указател. Състав. Д. П. Иванчев, т. II Н-Я, С., 1962, с. 316.

Физическият достъп до изданието се оказва изключително предизвикателство. В софийските библиотеки фондове и архиви липсват много от броевете, а от наличното не всичко е в добро състояние, не е реставрирано или не е в достатъчно годно състояние за ползване. Немалка част от броевете се предоставят за ползване под форма на микрофилми, които са с лошо качество и са трудно четими днес. Поради тези причини настоящият текст няма претенции за изчерпателност и максимална фактологическа точност. Целта му е по-скоро да маркира съществен период от живота и творчеството на Борис Денев.

¹² Александър Греков (1884–1922) е дипломат, публицист, журналист. Занимава се с обществено-политическа дейност, заема различни ключови позиции по време на Първата световна война. Ярка фигура на българската политическа сцена, известен като един от най-добрите български дипломати. Сред основателите и пръв председател на Народен сговор – организация против управлението на БЗНС през 1921 г. Не пропуска да критикува левия режим в страната. През следващата 1922 г. започва да издава всекидневника „Слово“, а малко след това той е застрелян в София. Виж: Димитров, Пл. Нереализираният десен проект. В: https://members.tripod.com/nie_monthly/nie4_00/grekov.htm, консултирано на 30.11.2023 г.

¹³ Тодор Кожухаров (1891–1945) е известен български журналист, писател-баталист и политик. След военната си кариера и участието си в няколко войни, започва активно да пише разкази, интересува се от литература и журналистика, следва Право в Софийския университет. Военната му кариерата е прекъсната през април 1922 г. заради публикуван фейлетон против цензурата. Военните му разкази, спомени и фейлетони са внушителна поредица и безценно наследство днес. Известна част от творчеството му е публикувано именно по страниците на в. „Слово“.

утвърди позициите, ролята и влиянието на „Слово“ сред образованата четяща публика. Вестникът, обединил едни от най-значимите фигури на тогавашната интелигенция, неслучайно е бил известен като „професорския вестник“¹⁴ или по-често „буржоазния всекидневник“¹⁵. Изявени негови сътрудниците през годините са едни от най-големите наши имена: Борис Вазов, В. Пундев, Димитър Шишманов, Ангел Каралийчев, Петко Росен, Кирил Кръстев, Славчо Данаилов. Сирак-Скитник и Ал. Божинов се присъединяват към вестника от 1926 г. като пишещи сътрудници. За изданието работят и други значими фигури, сред които и някои художници¹⁶. От края на 1934 г., сред т.н. „артжурналисти“¹⁷ на вестника се нарежда и Борис Денев – най-дълго работилият за изданието художник (до 1944 г.). Забелязва се лесно, че с присъединяването на Борис Денев към вестника, се поставя и начало на цялостното художествено оформление на изданието¹⁸. В течение на своята работа той визуализира не само своите собствени текстове, но и текстове на другите автори от в. „Слово“.

Авторското присъствие на Борис Денев във вестник „Слово“ като художник и като автор на т.н. суперрубриката¹⁹ „Нашият дневник“ е огромно. Рубриката се появява малко след създаването на вестника и заема дясната половина на главната страница. До края на своето съществуване тя е под едноличното ръководство на главния редактор – Тодор Кожухаров, който подписва голяма част от публикациите си с псевдоними или инициали²⁰. Рубриката има широк тематичен диапазон, като основно отразява актуалните за деня теми и въпроси под форма на рецензии и статии, публикуват се откъси от литературни и театрални творби на наши и чужди изявени автори; разкази; исторически трудове и очерци, мемоари на наши и чужди културни деятели и общественици от различни сфери. Денев активно пише художествена критика и анализ на българско и чуждестранно изкуство, пътеописателни текстове, писма, литературно-художествени статии, публицистични статии, статии на социални, обществени, злободневни, общокултурни и други теми. Интересен е начинът, по който думите формират визуалните образи впоследствие, а в някои случаи може да се допусне именно обратното: на базата на многото скици и рисунки, авторът е провокиран да създаде съответния текст. Очевидна е връзката приложно-изящно изкуство при Денев, като едната техника дава отражения върху другата. Рисунките за „Слово“, често имат живописни еквиваленти, които предлагат широки насоки за търсене на паралели и тълкувания.

Периодът на 30-те и началото на 40-те години²¹ (до началото на Втората световна война) за Борис Денев е изключително продуктивен по отношение на работата му за вестника „Слово“ и съвпада с творческата му зрялост. За целите на изследването писмените и съпътстващите изобразителни творби са систематизирани в три условни тематични кръга, които са характерни за работата на художника въобще.

¹⁴ **Велкова-Гайдаржиева, А.** „Забравени“ автори от „професорския вестник“ „Слово“. Виж: <https://litternet.bg/publish2/avelkova/l-stojanova.htm>, консултирано на 7.10.2021.

¹⁵ **Стоянова, Л.** Вестникът и националната културна памет. Варна, 2012.

¹⁶ От 1936–1937 г. се откриват и рисунки на Здравко Александров, Атанас Стайков, които се присъединяват към екипа на „Слово“, както и епизодични скици на художничката Станка Чичовска-Кантарджиева.

¹⁷ **Стоянова, Л.** Вестникът и националната културна памет. Варна, 2012, с. 126.

¹⁸ Авторството му е сигурно, тъй като всичките му работи са подписани: „Скица от Борис Денев“. Рисунъкът на Денев е разпознаваем – както в цвят, така и в черно-бяло.

¹⁹ **Стоянова, Л.** Вестникът и националната културна памет. Варна, 2012, с. 91.

²⁰ Превдонимите му са: „Щабскапитан Копейкин“, „Щабс капитан Копейкин“, „Федя Чорни“. Виж: Богданов, И. Речник на българските псевдоними. С., 1978, с. 334.

²¹ Именно по времето, когато Денев започва да работи за в. „Слово“, страната ни се намира в сложно политическо положение. След преврата от 19 май 1934 г. и от случилите се събития и преобразования са наложени ограничения, като е въведен строг контрол и цензура върху печата. Този съществен момент неминуемо оказва влияние върху оформлението и съдържанието на вестника. Ситуацията с посегателството върху свободата на печата продължава до края на десетилетието. Периодът и процесите са подробно разглеждани в: **Панайотов, Ф.** Вестници и весникари. С., 2008; **Стоянова, Л.** Вестникът и националната културна памет. Варна, 2012 и други специализирани издания и публикации.

- Природата – морски, градски, пътеописателни текстове съпътствани с много илюстрации и рисунки
- Военната тема – с рисунки, бързи скици от фронта, представляващи различни военни дейности и операции
- Политическата и социална тема – фейлетони, скици, шаржове, семпли портрети в духа на политико-социалния контекст на страната

Природата

Живописната природа на нашата страна е сред водещите теми в творчеството на Борис Денев. През 1929 г. в своя статия Сирак Скитник пише за художника „Една голяма любов към природата и изкуството импулсира неговата работа ...“²². Впечатление правят изобразените с любов пейзажи, романтиката на възрожденската архитектура на любимите градове Пловдив, Сливен, Габрово, Асеновград, Самоков, на областите Добруджа, Тракия, Родопите, на черноморския бряг, които художникът претворява в цвят през целия си живот. През 1935 г. в своя статия Милenov нарича Борис Денев художник и поет: „Ето художника, който наложи чисто българския пейзаж, масивен, одухотворен, излъчващ топлотата и хубостта на българската природа. Рисуването на нашата природа у Денев не е мода, не е суета, не е временно увлечение. [...] Природата говори със своята простота и завладява със своята внушителност“²³.

Така например, през м. декември 1934 г., в няколко последователни броя на вестника, Денев описва своето пътуване и престой в гръцката столица Атина, (в отделни части изключително подробно по дни и събития), озаглавено „Десет дни в Гърция“²⁴. Той е част от делегация интелектуалци и творци, имаща за основна цел скрепяване на българо-гръцките добросъседски отношения. Тези негови пътеписи, наречени от самия Денев „пътни впечатления“, са придружени от десетки илюстрации, рисунки и скици, реализирани набързо в движение, на път, на крак, във влака, което той безспорно умее с лекота и замах. Доминират пейзажите, изключително разнообразни по отношение на стил, подход, техники и материали, но всичките маркирани от познатия характерен и разпознаваем почерк. Към всяка отделна част на пътеписа се разкриват рисунки, изобразяващи планини, гръцките брегове или различни градове (според тогавашната географска карта на държавните граници). Очевидно е колко е впечатлен от гръцките антични забележителности: Атина, Акропола, Коринтския канал и старите градове: Коринт и Маратон, планините Олимп и Парнас. С усърдие и внимание са документирани важни моменти по време на самото пътуване: различни гръцки и македонски градове, известни местности, принадлежали тогава на България, като например Дойранското езеро, както и важни обекти на българска територия.

Често художникът използва изобразителни похвати като грубо изграждане и цялостно маркиране на природни елементи или на отделни мотиви. Основен графичен способ е контрастът и противопоставянето на цели петна, на плътни контури и тънки линии, на по-груб с по-фин и деликатен шрих на места, често на фона на силно скосена перспектива. Като цяло доминира експресивността, която прави впечатление и задържа вниманието на зрителя. Със своя замах, подход и внушение черно-белите илюстрации на Борис Денев наподобяват неговите маслени картини.

Вследствие на двадесет и пет дневното пребиваване на Денев в град Созопол през м. ноември 1936 г. е написана статията „Огньовете в морето“. Градът е представен като важен риболовен център за паламуд и скумрия. Авторът описва несполдите на созополските рибари, пред които те са изправени и към които той не остава безучастен. Текстът е придружен от рисунки, предста-

²² Сирак Скитник. Изложбата на Борис Денев. в. Слово, 8 октомври 1929 г, бр. 2196, Година VIII, с. 1..

²³ Милenov. Изложбата на Борис Денев. Слово, год. XV, 1937, понеделник 15 март, бр. 4409, с. 1.

²⁴ Поредицата пътеписи „Десет дни в Гърция“ излиза в края на 1934 г. в десет последователни броя на „Слово“. То е също публикувано в ноемврийските и декемврийски броеве и на вестник „Зора“ (1919–1944), през същата година, но под заглавието „Екскурзия до Атина“. От съвременна гледна точка илюстрациите от гръцкото пътуване на Денев са обстойно разгледани и анализирани от Антон Стайков в: Стайков, А. Борис Денев и неговата „гръцка връзка“ в периода 1934–1943 г. // Визуални изкуства и музика, том 1. С., 2020, с. 19–39.

вливащи архитектурата на стария град Созопол, на морето и пристанището, изработени предимно с въглен и молив. В същия морски дух са изработени и рисунки на Денев към няколко части на статията на Й. Мечкарров, озаглавена „Родни брегове“. Темата за морето остава близка до художника през целия му живот.

През същата година Денев пише статия, озаглавена: „Благоустройство или разрушение“, посветена на темата за опазване на нашето културно наследство. Обстойната статия е придружена от няколко малки рисунки, вградени в текста, с фино нарисувани детайли от архитектурни забележителности на провинциални градове: Търново, Пловдив, Самоков, Асеновград, Габрово, Ловеч. Авторът коментира недобрите решения на управата и на по-малките възрожденски градчета като Трявна, Дряново, Тетевен по отношение на опазване на културно-историческото им наследство. Борис Денев разглежда и архитектурната стойност на някои черноморски градове като Созопол и Несебър. В подобен дух са и рисунките му към статията на Г. Д. Даскалов – „В града на великите сенки“, посветена на гр. Сливен и на неговите архитектурни и културни забележителности. Внимание заслужават двете много хубави и прецизно изработени илюстрации, изобразяващи централната градска част и по-конкретно празнуващата тълпа на градския площад. Акцентът е върху предните планове, които трябва да подчертаят случващото се значимо събитие за града, докато архитектурата и архитектурни елементи и детайли допълват задния план и служат за фон. В рисунките контурът е фино положен, прецизен и равномерен, с изключително внимание към детайла.

През следващата 1937 г., Денев е много активен в творческо отношение и от този период се откриват няколко текста, посветени на възхвалата на българските природни красоти. Например, статията публикувана през м. януари „Писмо от Велико Търново“, която е посветена на негови детски спомени, лични размисления и впечатления от родния старопрестолен град. За придружаваща илюстрация, Денев избира широк панорамен поглед към най-характерната забележителност на града – хълмът на Царевец. Черно-белият рисунък е груб и маркира крепостните останки от Патриаршията и заобикалящите природни елементи и мотиви. И тук основен графичен способ използван от художника е принципът на контраста между на петна и плътни очертания, с изваждане на отделни акценти на места с тънки линии и фин штрих. Прави впечатление редуването на експресивността с прецизност, характерен способ както при живописния, така и при графичния изказ на художника.

С поглед към София и Софийско, които Денев рисува през целия си живот, са статиите „Великата радост“ и „Ураааа“ на главния редактор. Всеки от материалите е придружена от малки рисунки в сходна стилистика и насока. Представени са значими сгради от центъра на София: Царският дворец, Народният театър „Иван Вазов“, улица „Цар Освободител“. Рисунките на Денев са разположени в текстовете, прецизно изградени с фин равномерен штрих и контур. Особено внимание е отделно на детайла: човешката фигура, човешкото множество, архитектурните орнаменти и детайли, природните елементи. Плътното наслагване на черни петна на определени места, служи по-скоро за изваждане на даден акцент. Сходни са изображенията и към друга статия на Денев озаглавена „На Витоша“. Тя е придружена от малки рисунки с прецизни детайли на различни природни и архитектурни елементи от едноименната планина край София. Детайлно изобразени са основни забележителности: известният Боянски водопад, хижите „Момина скала“ и „Гинтява“.

През цялата 1940 г. Денев работи върху немалко статии с илюстрации от негови любими кътчета на страната. Например писмото му озаглавено „Лежаци“ (в три части), е вдъхновено от престоя му в Самоков. Всеки текст-писмо, който авторът е пращал оттам е придружено с по една илюстрация. Тя се отличават с експресивност и плътен контур, в противовес с горе разгледаните фини, малки и прецизни рисунки. Денев избира да изобрази три различни важни момента, свързани с града, историята и жителите му. Първото писмо представлява рисунка от птичи поглед към селото в равната низина с извисяващата се планина в далечината. Рисунката към второто писмо е свързана с интересен момент от историята на лековитите извори в Самоков. Представена е епичната битка на цар Шишман срещу турците, случила се в района на града. Денев е избрал да илюстрира образа на млад обезглавен войник. Третото Денево писмо от Самоков е в контраст с

предходните и представлява карикатурна рисунка, което е по-скоро изключение. И трите рисунки са решени в експресивна стилистика, с извеждане на тъмните и светлите акценти и обеми, с игра и редуване на светло с тъмно. Илюстрациите се отличават със семпъл контур, без фонове и изградени обеми. Като тематика, стилистика и насока, трите рисунки са изключително различни една от друга.

Септември месец на същата 1937 г., е белязан от важно събитие, свързано с връщането на Румъния на Южна Добруджа в пределите на България. Като изключителен родолюбец и патриот Борис Денев не остава безучастен към този значим исторически момент. Художникът обикаля в североизточния край на страната, посещава и пребивава в дунавски градове, отива и до Варна и Шумен. Неговите пътувания са документирани в немалко текстове, придружени от рисунки на ликуващи хора по улиците на Варна и Добрич. Със статията „Златните пясъци“, която е посветена на красотите на района, и илюстрираща Балчик и морето, Денев отново се изявява като художник-маринист. Той избира амфитеатрален поглед към малкия крайморски град, в скосен ракурс, като далечният план е маркиран от облаци. Рисунката е изпълнена с груб щрих, със замах. Денев пише още няколко статии, придружени от илюстрации, представящи любими райони на Северозапада и Добруджа. По това време Трета българска армия влиза в Тутракан, а българският военноморски флот с десант прекратява румънската окупация на Балчик. Със статията си „Към Тутракан“ Денев възхвалява природните красоти на този край. Продължение в следващите броеве е статията „В гр. Тутракан“, с репродукция на негова едноименна маслена творба. Стилистиката на илюстрациите е доста сходна с предходните: груби, изпълнени сякаш на един дъх, докато тутраканските рисунки са изпълнени със семпла тънка линия, без обеми и плътни черни петна, без акценти или редуване на плановете. Статията „Из равна Добруджа“ е придружена от рисунка представляваща човешка фигура изградена в черно, оплакваща загубените близки в битките за освобождението на родината. Следващата статия: „В гр. Видин“ е вдъхновена от впечатленията от престоя на Денев в дунавския град и е съпътствана от илюстрации изобразяващи емблематичната крепост „Баба Вида“.

Интерес представлява изказаното от Борис Денев мнение, публикувано във вестник „Слово“ през 1938 г.²⁵ На питането, кое най-много го вдъхновява от родната природа, художникът отговаря, че това е нейният скромнен романтичен вид, като полските ливади, изсъхналите хълмове, със сипеи и скали, старите градове. В творчеството на художника природата е предадена семпло, със схематично изграждане или само с маркиране на допълващите предмети или образи и според големия изкуствовед Никола Мавродинов²⁶.

Войната

Като изявен художник-баталист, Борис Денев посвещава голяма част от своя живот²⁷ на военната рисунка, с която има огромен опит. Подобно на повечето български художници и творци и той е военен художник в няколко войни. Именно войните, които Денев преживява, времето прекарано на фронта и познаването отблизо на живота на войника в детайли, са отразени в немалка част от неговото творчество. Първоначално още като студент се записва като санитар-доброволец, а през двете световни войни е пряк участник, както в бойни действия, така и като художник и военен кореспондент. Във военното творчество на художника доминира водещата фигура на човека: обикновеният редови войник, който тръгва в името на родината и свободата е в центъра на творческите му търсения. Денев познава в дълбочина неговите душевни емоционални изживявания, патоса на битката и умело ги предава на белия лист с психологизъм, съпричастност и вещина.

²⁵ ...луков, Стр. Борис Денев за себе си и за своето изкуство. // Слово, год. XVI, 1938, събота 26 март 1938, бр. 4718, с. 1.

²⁶ Мавродинов, Н. Пейзажите на Борис Денев. // Изкуство и критика. год. Първа, март 1938, кн. Трета, с. 138–143.

²⁷ Значителна част от военното творчество на Борис Денев (460 творби, изпълнени в различни техники), днес се съхранява в Националния военноисторически музей в София (НВИМ), изпълнени в различни техники. Виж: Пенкова, С. Българските художници в първата световна война. Том II. С., 2015, с. 122–125.

Според изследователя на военното творчество на наши художници-участници във войните Соня Пенкова“ ... произведенията му на военна тематика са наситени с индивидуалност, с лирика и емоции“²⁸. Военните рисунки на Денев по страниците на вестника днес са документално свидетелство за важни исторически събития.

Известна част от военното творчество на Борис Денев е отпечатано по страниците на вестник „Слово“. Преобладаващи са илюстрациите към статиите на главния редактор, посветени на военна тематика. Към тях художникът изработва десетки скици и рисунки, фигурални композиции, отразяващи най-различни действия: сражения, боеве, учения, маневри или операции, походи, битки, убити хора и коне. Възхвалява българското и родното, храбростта на войниците и конницата, на българската армия. Умело предава образите на висши военни и политици. Не липсват и моментите на всенародни празненства и паради, ликувания свързани с посрещане на армията и войската.

От 1937 г. са обширните статии „Разезд“, „Връзки“ и „Маневри“ на главния редактор на вестника Тодор Кожухаров, посветени на различни военни въпроси. В илюстрациите на Денев умело се редуват градски и извънградски пейзажи, величествени планини, била и равнини. Отразено е както мирното ежедневието на войника и миговете на покой, така и различни действия и операции на бойното поле, с които художникът е бил добре запознат. Във всичките малки илюстрации проличава единна обща насока на авторовото търсене - акцент на човешката фигура с усет към детайла и експресивност на човешките емоции.

От месец септември на същата 1937 г., датира обширната статия „Българска военна слава“ отново принадлежаща на главния редактор, но посветена на тържественото посрещане на нашата армия. Към нея Денев създава пет малки, вградени в текста, много прецизно изработени рисунки, визуализиращи важните моменти от съдържанието на статията. И тук основна задача на художника е документиране на бойната победна слава на армията ни и ликуващият народ.

На 1 септември 1939 г. е обявено началото на Втората световна война. Следващите няколко години 1940–1941 г. са маркирани от силно авторово присъствие на Борис Денев по страниците на „Слово“, както по отношение на текстове, така и на военни рисунки и илюстрации. От този период впечатление прави пътеписът „София – Берлин“, публикуван през декември 1940 г. – януари 1941 г. (в шест последователни части, като всяка е със собствено заглавие). Всяка част е придружена с една илюстрация, реализирана по време на пътуването до немската столица. Денев рисува точно и прецизно общи панорамни изгледи. Една от частите е посветена на описанието и илюстрирането на въздушните нападения над столицата.

Политиката

По отношение на политическата ориентация на „Слово“, може да се допусне, че неслучайно художникът работи дълго време съвместно с Тодор Кожухаров. Двамата имат сходни политически убеждения, гражданска позиция и патриотични възгледи. Прави впечатление, че някои от статиите на Денев, които самият той нарича „парливи“ теми, имат многозначителни заглавия, съдържащи индиректен подигравателен, осмиващ или критикуващ характер. Чрез метафората, сравнението, с характерен език и изказ или под форма на приказка или диалог, авторът коментира социализма, комунистическата партия, новия строй, Русия, угнетените хора, неадекватни решения и т.н. А често, критикът Денев клони към безпощаден изказ по някои въпроси. По отношение на визуализацията на статиите се забелязва ясно, че към по-голямата част от текстовете тя е изключително оскъдна. Най-често това е само семпъл портрет или портретна скица, шарж. При по-голямата част от статиите изцяло липсват илюстрации, поради важността на тематиката и предпочитанието на Денев да не отклонява вниманието на читателя от съдържанието.

Цялата 1937 г. се характеризира с активна работа на Борис Денев по политически и социално ангажирани текстове, каквито са например: „Господин и господинка“, „Жените в панталони“ и „По спора около жените в панталони“. В тях авторът изказва мнение по актуалните тогава феми-

²⁸ Пенкова, С. Българските художници в първата световна война. Том II. С., 2015, с. 124.

нистки въпроси, като умело „жонглира“ е езика. Изказът му е хумористично-подигравателен, като изложението е под форма на притча. Първата статия е придружена от малка рисунка, представяща на преден план мъж в народна носия, който свири на мандолина, а зад него – танцуващи девойки. Към статиите „Нагледно обучение“ и „Събор на изкуствата“ е особено интересна придружаващата осмиваща илюстрация с която е изобразен човешки събирателен образ, възплъщаващ всички изкуства. Денев не пести повече или по малко директни критики по адрес на властта, властимащите и кандидатите за властта в статията „Ancien и кандидат-министърчета“, както и в по-кратките статии: „Теория на цървула“, „Маймунско подражание“, „Новото иде“ и „Економика“. Към последната статия има илюстрация, иронизираща работата на държавните служители. Изобразени са забавляващи се, танцуващи на Чаршията в Търново хора, а под илюстрацията е добавен подигравателният текст: „Апаратчици и функционери на работа“.

През следващата 1938 г. Денев пише статията в две части „Нашите –исти“, отнасяща се до комунисти и други производни „-исти“, където отново си позволява да коментира неудобни обществено-политически въпроси. И двете части са придружени всяка от по сепмпъл мъжки портрет в профил. От същата година датира статията „Мъгла и все пак – вижда се“, която е структурирана в същия дух, стилистика и идея под форма на диалог.

През цялата 1940 г. доминират илюстрации към статиите на главния редактор на „Слово“. През 1942 г. с началото на войната, текстовете и рисунките на Борис Денев намаляват чувствително. През следващата 1943 г. се появява една от последните негови обширни статии озаглавена „Да я съборим“. Текстът е съпътстван от изчистен мъжки портрет в профил, изграден с равномерна линия. Годината се характеризира и с рисунки на княза²⁹ – по различни поводи и в различни ситуации. В периода 1943–44 г. присъствието на Борис Денев по страниците на изданието е епизодично. На 8 септември 1944 г. излиза последният брой на т.н. „буржоазен“ вестник „Слово“.

След преврата на 9 септември 1944 г. Борис Денев е обявен за фашист и враг на народа³⁰, арестуван е и прекарва месеци в затвор и лагери без присъда, заради публикуването на политическите си фейлетони, именно във вестниците „Зора“ (1919–1944) и „Слово“ (1922–1944). За тях самият автор споделя свои лични размисления: „... осмивах недъзи в различни обществени среди и чрез фейлетони си навлякох омразата на някои лица“³¹. След освобождаването му е забранено да се занимава с рисуване и да се изявява в художествения живот на страната. Той остава без поръчки от откупки.

Личността на Борис Денев безспорно е събирателен образ на забележителен художник, интелектуалец и творец от различни сфери на изкуството. В изявите си на приложен график и илюстратор на страниците на в. „Слово“ от 30-те и 40-те години, той дава проникновен израз на любовта си към родината, родната природа и към историята на страната. В тях прозира и неговото хуманно и силно патриотично отношение към войната и военните събития, към съдбата на българския воин и на страната, която обича безрезервно. Илюстрациите и текстовете на Борис Денев са свидетелство за забележителното културно и творческо дело на тогавашната българска интелигенция, за силата ѝ да създава духовни стойности и да вярва в бъдещето, въпреки преживените катастрофи и нелеката политическа и културна ситуация през драматичния ХХ век.

²⁹ След смъртта на цар Борис III е съставено регентство управляващо от името на малолетния цар Симеон II (Богдан Филев, княз Кирил Преславски и генерал Никола М. Михов).

³⁰ Мутафчиева, В. Краят на Деневи. Из „Спомени не за издаване“. // Литературен форум, бр. 7 (189), 16–22. II. 1994, с. 1.

³¹ Пенкова, С Българските художници в първата световна война. Том II. С., 2015, с. 125.

3 декември 1934 г. Брой 3731

НАШИЯТ ДНЕВНИКЪ ДЕСЕТ ДНИ ВЪ ГЪРЦИЯ (ПЪТИЯ ВЪСЧАУДНИКА)

КВАТО ДА ВЪ КОРИНТЪ? — СЛЕДЪ НА ПЕРИОДИЧНОТО И НЕПОСТИГНОТО ПОПРАВНО — СПОДИМО И НЕПОСТИГНО ПОПРАВНО — ПЕРИОДИЧНО И НЕПОСТИГНО ПОПРАВНО — СПОДИМО И НЕПОСТИГНО ПОПРАВНО — ПЕРИОДИЧНО И НЕПОСТИГНО ПОПРАВНО...

Това е първата глава на първа глава на първа глава... (The text continues with detailed notes on the article, mentioning various aspects of the author's work and the content of the article.)

Византизмът в архитектурата... (The text discusses architectural styles, mentioning Byzantine influences and the state of buildings in Corinth.)

Развалините в стария Коринт... (The text describes the ruins of ancient Corinth, mentioning the Temple of Apollo and other structures.)

1. Илюстрациите на Борис Денев към пътеписа си „Десет дни в Гърция“. Вестник „Слово“, год. XIII, понеделник 3 декември 1934, бр. 3731, с., 1.

6 април 1936 г. Брой 4129

НАШИЯТ ДНЕВНИКЪ БЛАГОУСТРОЙСТВО ИЛИ РАЗРУШЕНИЕ?

Съвременността и неосъзнатото... (The text discusses the concept of 'welfare' or 'welfare' and its impact on society, mentioning the role of the state and the church.)

Църквата в Георгия Ломоносов... (The text describes the church in Georgiy Lomonosov, mentioning its architectural features and historical significance.)

Всички градове истински благоустроени... (The text discusses the state of cities and the concept of 'welfare' or 'welfare', mentioning the role of the state and the church.)

Всички градове истински благоустроени... (The text continues with the discussion on 'welfare' or 'welfare', mentioning the role of the state and the church.)

Всички градове истински благоустроени... (The text continues with the discussion on 'welfare' or 'welfare', mentioning the role of the state and the church.)

Всички градове истински благоустроени... (The text continues with the discussion on 'welfare' or 'welfare', mentioning the role of the state and the church.)

Всички градове истински благоустроени... (The text continues with the discussion on 'welfare' or 'welfare', mentioning the role of the state and the church.)

Всички градове истински благоустроени... (The text continues with the discussion on 'welfare' or 'welfare', mentioning the role of the state and the church.)

Всички градове истински благоустроени... (The text continues with the discussion on 'welfare' or 'welfare', mentioning the role of the state and the church.)

2. Илюстрациите на Борис Денев към статията си „Благоустройство или разрушение“. Вестник „Слово“, год. XIV, сряда 6 април 1936, бр. 4129, с., 1.

5. Илюстрациите на Борис Денев
към статията на Тодор Кожухаров
„Нашите исти“.

Вестник „Слово“, год. XVI, петък 12 април
1938, бр. 4721, с. 1.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

България 20 век. Алманах. С., 1999 [**Bulgaria 20 vek. Almanach. S., 1999, s. 844–845**]

Български периодичен печат 1844–1944. Анотиран библиографски указател. Състав. Д. П. Иванчев, т. I А-М, т. II Н-Я, С., 1962. [**Balgarski periodichen pechat 1844–1944. Anotiran bibliografski ukazatel. Sastav. D. P. Ivanchev, t. I A-M, t. II N-Ya, S., 1962**]

Богданов, Ив. Речник на българските псевдоними. С., 1978. [**Bogdanov, Iv. Rechnik na balgarskite psevdonimi. S., 1978**]

Братанова, Б. Борис Денев в полето на илюстрацията. Някои малко известни творби. (50 год. от смъртта на художника). // Визуални изследвания. В. Търново. Т. IV, бр. 3. 2020, с. 256–264. [**Bratanova, B. Boris Denev v poletu na ilyustratsiyata. Nyakoi malko izvestni tvorbi. /50 god. ot smartta na hudozhnika/. // Vizualni izsledvaniya. V. Tarnovo. T. IV, br. 3. 2020, s. 256–264.**]

Велкова-Гайдаржиева, А. „Забравени“ автори от „професорския вестник“ „Слово“. <https://liternet.bg/publish2/avelkova/l-stojanova.htm>, консултирано на 7.10.2021. [**Velkova-Gaydarzhieva, A. „Zabraveni“ avtori ot „profesorskiya vestnik“ „Slovo“. <https://liternet.bg/publish2/avelkova/l-stojanova.htm>, konsultirano na 7.10.2021.**]

Генова, И. Рисунката и новия интерес към видимостта през 30-те години в българското изкуство. // Проблеми на изкуството. 1996, бр. 1, с. 44–51. [**Genova, I.** Risunkata i noviya interes kam vidimostta prez 30-te godini v balgarskoto izkustvo. // Problemi na izkustvoto. 1996, br 1, s. 44–51]

Георгиева, М. Борис Денев – памет в настоящето. // Култура, бр 26 (2997), 12 юли 2013. [**Georgieva, M.** Boris Denev – pamet v nastoyasheteto. // Kultura, br 26 (2997), 12 juli 2013]

Енциклопедия на изобразителните изкуства в България, том 1. С., ИИ БАН, 1980. [**Entsiklopediya** na izobrazitelните izkustva v Balgariya, tom 1. S., II BAN, 1980]

Петров, Б. Българо-гръцките отношения в навечерието на Втората световна война и завземането на Беломорието. // Военно-исторически сборник, 2006, № 4, с. 51. [**Petrov, B.** Balgaro-gratskite otnosheniya v navecherieto na Vtorata svetovna voyna i zavzemaneto na Belomoriето. // Voenno-istoricheski sbornik, 2006, № 4, s. 51.]

Димитров, Пл. Нереализираният десен проект. https://members.tripod.com/nie_monthly/nie4_00/grekov.htm, консултирано на 30.11.2023. [**Dimitrov, Pl.** Nerealiziraniyat desen proekt. https://members.tripod.com/nie_monthly/nie4_00/grekov.htm, konsultirano na 30.11.2023]

Мавродинов, Н. Пейзажите на Борис Денев. // Изкуство и критика. год. Първа, март 1938, кн. Трета, с. 138–143.

Маринска, Р. 20-те години в българското изобразително изкуство. София. 1996. [**Marinska, R.** 20-te godini v balgarskoto izobrazitelno izkustvo. Sofiya. 1996]

Миленов, И. Изложбата на Борис Денев. // Слово, год. XV, 1937, понеделник 15 март, бр. 4409, с. 1. [**Milenov, I.** Izlozhbata na Boris Denev. // Slovo, god. XV, 1937, ponedelnik 15 mart, br. 4409, s. 1.]

Михалчева, И. Борис Денев. София, 1964. [**Mihalcheva, I.** Boris Denev. Sofiya, 1964]

Михалчева, И. За естетическите позиции на Борис Денев. // Проблеми на изкуството. 1983, бр 3, с. 52–58. [**Mihalcheva, I.** Za esteticheskie pozitsii na Boris Denev. // Problemi na izkustvoto. 1983, br 3, s. 52–58]

Мутафчиева, В. Краят на Деневи. Из „Спомени не за издаване“. // Литературен форум, бр. 7 (189), 16–22.ІІ.1994, с. 1. [**Mutafchieva, V.** Krayat na Denevi. Iz „Spomeni ne za izdavane“. // Literaturnen forum, br. 7 (189) 16–22.ІІ.1994, s. 1]

Панайотов, Ф. Вестници и весникари. С., 2008. [**Panayotov, F.** Vestnitsi i vesnikari. S., 2008]

Пенкова, С. Българските художници в първата световна война. Том II. С., 2015 [**Penkova, Sonya.** Balgarskite hudozhnitsi v parvata svetovna voyna. tom II, S., 2015]

Пруков, Стр. Борис Денев за себе си иза своето изкуство. // Слово, год. XVI, 1938, събота 26 март 1938, бр. 4718, с. 1. [**?prukov, Str.** Boris Denev za sebe si iza svoeto izkustvo. // Slovo, god. XVI, 1938, sabota 26 mart 1938, br. 4718, s. 1]

Сирак Скитник. Изложбата на Борис Денев. в. Слово, 8 октомври 1929 г, бр. 2196, Година VIII, с. 1. [**Sirak Skitnik.** Izlozhbata na Boris Denev. v. Slovo, 8 oktomvri 1929 g, br. 2196, Godina VIII, s. 1]

Стайков, А. Борис Денев и неговата „гръцка връзка“ в периода 1934–1943 г. // Визуални изкуства и музика, том 1. С., 2020, с. 19–39. [**Staykov, A.** Boris Denev i negovata „gratska vrazka“ v perioda 1934–1943 g. // Vizualni izkustva i muzika, tom 1, S., 2020, s. 19–39]

Стоянова, Л. Вестникът и националната културна памет. Варна, 2012. [**Stoyanova, L.** Vestnikat i natsionalnata kulturna pamet, Varna, 2012]

Христова-Радоева, В. Борис Денев (1883–1969). София, 2013. [**Hristova-Radoeva, V.** Boris Denev (1883–1969). Sofiya, 2013]